

SEBALD JUSTINUS BRUGMANS;

DOOR

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.

Zoo dikwijls ik mij mijn akademieleven herinner en het onderwijs te binnen breng, te Leiden ontvangen, denk ik aan SEBALD JUSTINUS BRUGMANS: een man, die nu nog, nadat meer dan een halve eeuw is voorbijgegaan, mij voorkomt het ideaal van den akademieleeraar het meest nabij te komen en wiens beeld eene eervolle plaats verdient in het Album der Natuur.

Toen ik in 1812 te Leiden kwam, had hij den leeftijd van vijftig jaren nog niet bereikt. Zijne houding, zijn voorkomen, zijn gelaat teekenden hem als den krachtvollen man in den vollen bloei der gezondheid, die evenwel, volgens het oordeel van CELSUS, juist daarom eenige bezorgdheid moest wekken. Zoo ik hem buiten de akademiestad ontmoet had, ik zou hem niet voor een der hooggeleerden gegroet hebben.

Hij onderscheidde zich dan ook aanmerkelijk van mijne overige professoren, aan wien men het kon aanzien, dat zij tot den geleerden stand behoorden.

Maakte hij in uiterlijk voorkomen eene uitzondering op zijne collega's, niet minder onderscheidde hij zich door zijne lessen, waarin hij boven allen uitmuntte. Gelaat, houding, spraak, gebaren, alles maakte een wonderbaar overeenstemmend geheel uit: alles was bezielend en bezielend en het vuur, waarmede hij sprak, deelde zich mede aan allen, die hem hoorden.

Die lessen waren in volkomen overeenstemming met het onderwerp, dat hij behandelde. De kruidkunde, zijne eerste liefde, was, als hij haar voorstelde, de beminnelijke wetenschap (*scientia amabilis*), gelijk zij zich aan hare minnaars en beoefenaars pleegt te vertoonen.

De scheikunde onderwees hij door wel aangebragte en wel uitgevoerde

proeven in navolging van den grooten LAVOISIER, die haar tot proefondervindelijke wetenschap verheven had.

Bij zijne voordragt der geologie besprak hij de verschillende theoriën over de wording en vorming onzer planeet en de geweldige omwentelingen en katastrophen, die zij ondergaan had en stelde die zóó voor oogen, volgens een zijner voormalige leerlingen, als ware hij er zelf bij tegenwoordig geweest.

Men vergeet hierbij niet het toenmalig standpunt der wetenschap.

In de anthropologie bekleedde de hersenschedelceer van GALL of cranioscopie eene voorname plaats. Zij was toen nieuw en nog niet kritisch behandeld, doch heeft door een betere ontleding der hersenen een rijk veld voor natuuronderzoek geopend. De vergelijkende ontleedkunde vond in hem haren ijverigen beoefenaar. Eene doorloopende vergelijking der zintuigen bij de verschillende dierklassen, die hij ons in een leercursus voordroeg, gaf daarvan de ondubbelzinnigste blijken.

Zijne plaatsing aan het hoofd van de militaire geneeskundige dienst bood hem ruimschoots de gelegenheid aan tot de studie der pathologische anatomie, waarvan hij zoowel tot verrijking van zijn kabinet, als tot opheldering van zijn onderwijs veelvuldig gebruik maakte.

Wel eens liet hij zich in het vuur zijner rede tot stellingen vervoeren, die bij ons, die hem hoorden, den indruk maakten eener gewaagde improvisatie. Doorgaans evenwel kon hetgeen hij sprak den toets eener bejaarde overweging doorstaan en eindigde met ons niet slechts te overreden, maar ook volkomen te overtuigen.

Een eigenaardig kenmerk van zijn onderwijs was deszelfs verscheidenheid, die ons omtrent de meest verschillende zaken en onderwerpen de duidelijkste inzigten gaf en ons opwekte en ontvlamde in geestdrift voor de studie.

Menigmaal waren wij, zijne trouwe hoorders, gewoon na het eindigen der les van onze belangstelling in het gehoorde te doen blijken.

Dan was het alsof hij nog vervuld van zijn onderwerp geheel onder den indruk verkeerde, die het op hem gemaakt had, gelijk de bewogen zee nog lang blijft bruisen, nadat de kalmte in het luchtruim hersteld is.

Zóó groot was dan ook de toevloed bij zijne lessen vooral over natuurlijke historie, dat het moeite kostte er plaats te vinden en het het aanzien had, alsof de gansche akademie zijne studiën beoefende.

BRUGMANS was belast met het onderwijs van drie studievakken :

botanie, chemie en natuurlijke historie en daarenboven inspecteur-generaal van de militaire geneeskundige dienst, behalve eene menigte andere bezigheden, die hem waren opgedragen, of die hij vrijwillig op zich nam. Het is bezwaarlijk te verklaren, hoe één mensch zich op zoo velerlei wijzen verdienstelijk kon maken en den tijd kon uitkooopen om voor dat alles werkzaam te kunnen zijn. Maar wat nog bewonderingswaardiger is en nog moeilijker te bevatten, is dat de hoogleeraar te midden van al die bemoeijingen nimmer in zijn ijver verflaauwde en steeds zóó onderwees, dat zijne leerlingen niet vermoeden konden, dat hij eenigen anderen post bekleedde dan dien van docent der natuurkundige wetenschappen aan de hoogeschool.

Voorstander van waarheid en vrijheid maakte hij door zijn ongedwongen voordragt en rondborstige taal een diepen indruk op zijne studenten.

Merkwaardig, schrijft de hoogleeraar VAN DER BOON MESCH in zijne lofredre op SEBALDUS JUSTINUS BRUGMANS, merkwaardig en den man kenschetsende is een der antwoorden van BRUGMANS op de vraag van keizer NAPOLEON op de audientie te Leyden, aan de hoogleeraren in de geneeskunde gedaan: „à quel système vous attachez vous, DE BOERHAAVE ou de BROWN.” „Sire nous professeurs cherchons la vérité partout.” Als hij de verdiensten van andere geleerden te vermelden had, was het alsof zij hem tot hunne lofredenaars hadden gekozen.

Als hij van den tegenstand gewaagde dien nieuwe uitvindingen hadden te overwinnen, was hij de moedige verdediger der uitvinders. Eerst, zeide hij dan, waren, zoo beweerde men, de uitvindingen niet waar. En als men de tegenstanders van de waarheid overtuigd had, heette het: de uitvindingen waren niet nieuw.

Voor al Nederlandsche geleerden plagt hij met welgevallen te roemen en zoo dikwijls het onzen BOERHAAVE gold, was hij in zijn lof nooit uitgesproken.

Stelselzucht, eenzijdigheid, partijschap waren hem onverdragelijk. Hoe dikwijls hoorden wij het hem uitspreken: amor systematis est sepulcrum veritatis. Stelselzucht is het graf der waarheid.

Hoe dikwijls hoorden wij hem de verdiensten prijzen van vroegere geleerden en beoefenaars der wetenschap, terwijl hij, als echt liberaal, zijne tijdgenooten, de nieuweren, huldigde en voor oud en nieuw gelijke achting betoonde.

Toen de partijschappen, zegt de hoogleeraar VAN DER BOON MESCH,

zich mede in de beoefening der wetenschappen mengden en sommigen alleen datgene voor waar en aannemelijk hielden, dat het kenmerk der oudheid droeg, anderen met de veranderingen ingenomen, die de zaken ondergingen, bij uitsluiting het nieuwe aanhingen en volgden, hield hij als rector de gepaste redevoering over de verstandige en gematigde begeerte naar nieuwigheden, vooral de geneeskunde betreffende.

Naderhand, toen bij de vestiging der nieuwe scheikunde, wier waarde hij opentlijk geleerd had, men tot den waan dreigde te vervallen, dat nu voor altijd de werken der voorgangers van den grooten LAVOISIER konden gesloten blijven, sprak hij bij de aanvaarding van het leeraarsambt in die wetenschap over de verdiensten van BOERHAAVE in de scheikunde, waarbij hij de weinige schreden aanduidde, die BOERHAAVE van de groote ontdekking slechts was af geweest, dat het water geene grondstof, maar een zamengesteld ligchaam is.

Van zijne wetenschappelijke schriften zijn slechts weinigen in 't licht verschenen: eene merkwaardige verhandeling over de beweging der visschen en het be kroond antwoord op de prijsvraag over de hospitaalversterking zijn, zoover mij bekend is, behalve de dissertatie over de ettervorming, de eenige, die wij bezitten. Van zijne akademische redevoeringen zijn slechts een tweetal voor ons bewaard gebleven. Maar zijn kabinet bestaat nog ¹⁾ en is met eere vermeld in het Museum Anatomicum Acad. Lugd. Bat. door zijn dankbaren leerling GERARDUS SANDIFORT: het bestaat als een monument van zijnen geest, dat zijne voortreffelijke methode van studie en onderwijs in het helderst daglicht plaatst.

De levensgeschiedenis van BRUGMANS verklaart ons, hoe hij tot dien uitmuntenden akademieleeraar gevormd is, dien wij in hem bewonderen.

Van vaders- en moederszijde aanzienlijk van geboorte, genoot hij het onschatbaar voorregt eener beschaafde en zorgvuldige opvoeding.

De moeder, die niet verzuimde in het hart van haar kind eerbied voor het heilige en liefde voor waarheid te planten en aan te kweeken, gaf later, toen zij zijne levendige belangstelling in planten en bloemen had opgemerkt, den raad om bij het onderwijs in de latijnsche taal ook dat der kruidkunde te voegen. En zoo ontstond, gelijk zijn lofredenaar het aanwijst, eene studie, welke het begin en de kiem geworden is van zijn volgend natuuronderzoek. Weldra, zoo vervolgt

¹⁾ Hierbij moet ik opmerken, dat het na de latere schikking en indeeling, in zijn geheel slechts te kennen is uit bovengemelde beschrijving.

deze, vierde hij dan ook zijn lust bot om zelf planten te zoeken; en de natuurlijke geschiedenis door wandelingen in het open veld aan te leeren, werd eene zijner gezochtste uitspanningen.

Zijn vader, hoogleeraar in de wis- en natuurkunde, eerst te Franeker, daarna te Groningen, oefende hem in de studie dezer wetenschappen.

In de jaren, die gewoonlijk aan het aanleeren der oude talen besteed worden, hoorde de jeugdige leerling de akademische lessen van zijn vader en de hoogleeraren DRIESSEN en WIDDERS en bestudeerde de wijsbegeerte.

Zijne bestemming was om geneesheer te worden. Doch zijne vorderingen in de natuurkundige studiën waren te groot en zijn vlijt en schrandrheid beloofden te veel, dan dat zij niet verdienden bekroond te worden. Opentlijk werd hij op den leeftijd van naauwelijks achttien jaren bevorderd tot meester in de vrije kunsten en doctor in de wijsbegeerte.

Nu wijdde hij zich toe aan de geneeskunde, onder de leiding van den beroemden hoogleeraar VERSCHUIR. En om zijne geneeskundige studiën te voltooien, begaf hij zich vervolgens naar Leiden, ter bijwoning der lessen van de kundige en vermaarde hoogleeraren VAN DOEVEREN en HAHN.

Van daar teruggekeerd, werd hij te Groningen tot doctor in de geneeskunde bevorderd, na de verdediging zijner voortreffelijke dissertatie „de progenia,” die blijken gaf niet slechts van geleerdheid, maar bovenal van oordeel en eigen onderzoek en ook buitenslands met roem vermeld is geworden.

Reeds maakte hij zich gereed om als geneesheer op te treden, toen hij als hoogleeraar in de wijsbegeerte te Franeker beroepen werd.

Slechts kort bekleedde hij dien post, die zoowel sterrekunde als bovennatuurkunde omvatte en waarin hij de verwachtingen, die men van hem koesterde, ten volle bevredigde. Want reeds in het volgende jaar 1785 werd hij te Leiden als opvolger van den hoogleeraar VAN ROIJEN, die zijn post had neêrgelegd, in de kruidkunde aangesteld.

Hierbij werd hem niet lang daarna door den invloed en op aanbeveling van den curator VAN BLEISWIJK het hoogleeraarsambt in de natuurlijke geschiedenis opgedragen.

Het is mijn oogmerk niet en zou ook daarenboven overbodig zijn en weinig passen aan onzen tijd, eene tweede lofrede op BRUGMANS te schrijven. Ik wilde slechts de feiten laten spreken.

Bedenken wij dan, dat toen BRUGMANS aan onze akademie van Leiden zijn post aanvaardde, op den leeftijd van 23 jaren, hij alreeds meer-

malen bekroond was voor de beantwoording van prijsvragen in Frankrijk en Duitschland, te Dyon, Bourdeaux en Berlijn uitgeschreven: de eerste maal toen hij zestien jaren oud was: prijsvragen betreffende den landbouw en de boomkweekerij, die geen geleerd onderzoek, maar eigen waar- en proefnemingen vorderden, welke beiden ook zijne academische dissertatie kenmerkten en zich evenzeer onderscheidden door oordeel als oorspronkelijkheid.

Niet lang na zijne komst te Leiden bloeide de school door hem opgerigt, wier leerlingen zich deden kennen door een bijzonderen geest van onderzoek der organische natuur.

Leermeester en leerlingen studeerden en arbeidden gezamenlijk. De eersten verdedigden onder hem hunne eigene stellingen en geschriften, die zij hunnen beminden leermeester toewijdden.

In 1791 kreeg hij zitting in de geneeskundige faculteit en maakte de betrekking, waarin hij tot de geneeskundige behandeling der krijgslieden geroepen werd, dienstbaar aan het onderwijs zijner geliefde leerlingen en vrienden en stichtte tot hetzelfde einde zijn museum of anatomisch kabinet, waarvan wij vroeger melding maakten.

Om BRUGMANS billijk te schatten, moeten wij den tijd in aanmerking nemen, waarin hij leefde en zich vormde.

De natuurstudie was toen evenmin als de studie der geneeskunde een onderwerp van kritische behandeling en kritisch onderzoek. De schriften van CHARLES BONNET, HERDER en anderen hunner tijdgenooten droegen den stempel van zekeren „natuur-cultus,” die later vervangen zou worden door kritisch natuuronderzoek en het zou voorbereiden, gelijk de panegyrische behandeling steeds de kritische vooraf gaat. Zonder liefde toch kan men de natuur niet studeren; zonder kalm onderzoek kan men haar niet kennen.

BRUGMANS stond op de grens van het eerste en het tweede tijdvak. Zijn natuuronderzoek droeg blijken van het een en het ander en zoo wij somtijds meer kritiek mogten verlangen, zooals bij de leer van GALL, mogen wij niet vergeten den tijd, waarin hij leefde en werkte.

Datzelfde was het geval met de leer van BROWN, die ons aan de irritabiliteitsleer van HALLER herinnert.

Die irritabiliteitsleer door hem op het plantenleven toegepast, bestuurde zijne studiën en deed hem het gansche organische natuurrijk, het rijk van planten en dieren als één geheel beschouwen, gelijk vóór

hem MARC. MALPIGHI gedaan had, met wiens schriften hij vertrouwelijk bekend was en die hij telkens gewoon was te roemen.

Wat ons in BRUGMANS bijzonder treffen moet, is het ruim en veelomvattend overzigt, waarmede hij de meest uiteenloopende verschijnselen wist te verbinden en tot dezelfde wetten te herleiden.

Bij alles wat hij onderzocht, wat hij beproefde, wat hij overdacht in zijne natuurstudie, stond hem gedurig zijn onderwijs voor den geest. Aan dat onderwijs maakte hij alles dienstbaar en als men zijn anatomisch kabinet doorloopt, kan men zich gemakkelijk voorstellen, dat het hem nooit aan voorbeelden ontbroken zal hebben om zijne lessen toe te lichten en op te helderen.

BRUGMANS, bekend met oudere en nieuwere schrijvers, was geen geleerde in den eigenlijken zin van het woord, dat wil zeggen, hij was geen boekengeleerde. Zijne kennis berustte in de eerste plaats op eigen waarneming en eigen proefneming, op eigen natuuronderzoek. Men wordt daarvan overtuigd, als men zich met zijne schriften zoowel als met zijne verzameling van natuurvoorwerpen bekend maakt.

Die eigen aanschouwing had hij zich reeds als knaap en jongeling aangewend, toen hij de bouwstoffen bijeen bragt voor zijne prijsverhandelingen, voor zijne lithologia Groningana, voor zijne dissertatie „de puogenia”, voor zijne oratie „de solo Frisiaco.” Zij is hem doorgaans bijgebleven en nog in zijn laatste geschrift over de hospitaalversterfing bestuurde zij zijne pen. Zij gaf aan zijne voordragt die levensfrischheid, die ons, zijne leerlingen, zoo zeer boeide, en indrukken bij ons achterliet, die nooit zullen worden uitgewischt en waardoor hij mij toeschijnt het ideaal van den akademieeraar het meest nabij te komen.

Dat BRUGMANS onder de academieburgers niet de populariteit verkreeg van zijn opvolger in het rectoraat, den beroemden KEMPER, kan niemand verwonderen. Maar dat hij het was, die door zijn beleid onze academie voor een anders wissen ondergang behoedde en ons de ge-roofde schatten terugschonk; die bij hare wedergeboorte en herstelling haren luister verhoogde en wiens laatste oogenblikken nog aan de dienst van zijn vaderland waren toegewijd, mogen wij, die hem kenden en vereerden, nimmer vergeten.
